
**VALORS DE LA LITERATURA EN L'ESTUDI DE LA LLENGUA.
EXPERIÈNCIES D'UN CURS DE TRADUCCIÓ POÈTICA**

CÈLIA NADAL PASQUAL
nadal@unistrasi.it
Università per Stranieri di Siena

Resum: De vegades, en els cursos de llengües estrangeres, els textos literaris s'empren com a models o exemples en sentit instrumental, és a dir, per verificar el funcionament de les estructures lingüístiques i representar-les. Però si de la literatura només s'aspira a il·lustrar una comunicació pragmàtica simple, no només es deixa perdre una possibilitat de contacte amb les seves potencialitats autoreflexives, que permeten una relació profunda amb la identitat històrica i antropològica d'un idioma i de qui n'ha fet ús en el temps, sinó que també es limita el contacte i aprofitament d'aspectes similars situats en l'espai del viatge mediat per la interllengua. L'objectiu d'aquesta intervenció és, llavors, reflexionar sobre algunes maneres d'explorar aquest element diferencial en contextos d'aprenentatge d'una llengua estrangera, i de fer-ho, específicament, a través d'exemples concrets extrets d'una experiència didàctica de traducció de textos poètics. Es farà esment a les eines (diccionaris clàssics, centrats en els usos, les TIC, el fòrums o diccionaris interactius) i als recursos de desenvolupament del pensament crític.

Paraules clau: didàctica del català, TIC, traducció poètica, llengües romàniques, creativitat

Abstract: Sometimes, in foreign language courses, literary texts are used as models or examples in an instrumental sense, that is, to verify how linguistic structures work and to represent them. However, if we only aspire to illustrate a mere pragmatic literary communication, we not only lose a contact possibility with its self-reflexive potentialities –which allows a deep relationship with the languages historical and anthropological identity and of who has made use of it at a certain point in time–, but we also limit the contact and advantage of similar aspects between language and interlanguage. Therefore, the aim of this paper is to reflect on some ways of exploring this differential element in contexts of learning a foreign language, and doing so through specific examples extracted from a teaching experiences translating poetic texts. The paper includes references to tools (classical dictionaries, use-focused, ICT, interactive forums, dictionaries) and critical thinking development resources.

Keywords: teaching of Catalan, TIC, poetic translation, Romance languages, creativity

1. Aquest estudi pretén col·locar-se en una reflexió de caire general: la de l'espai de la didàctica, i de la didàctica de la llengua i la literatura, com a feu del pensament crític. És clar que una qüestió tan àmplia –que d'entrada ja inclou la vasta problemàtica de la crisi de les humanitats– només es podrà tocar a partir d'alguns punts emblemàtics que en descriguin els símptomes més evidents. Caldrà llavors relacionar aquests símptomes amb el tema que ara proposo: els valors de la literatura en l'estudi d'una llengua estrangera a partir de l'experiència d'un curs de traducció poètica del català a l'italià cursat a la Universitat per Stranieri di Siena el 2017¹.

¹ Es tractà d'un curs breu que preveia la traducció a l'italià de cinc poemes de diferents èpoques i estils (d'Ausiàs March a Maria-Mercè Marçal). En conseqüència, tant els components teòrics d'aquest article com

2. De vegades, en els cursos d'idiomes els textos literaris s'empren com a models en sentit instrumental; o sigui, per mostrar el funcionament de les estructures lingüístiques amb exemples particularment «decoratius». En canvi, si mai s'integra una unitat didàctica per completar la formació lingüística amb elements de la història de les idees, les arts o la literatura, no és pas segur que l'operació, independentment de l'enriquiment cultural que suposi, ofereixi tots els ponts per aprofundir el coneixement de la llengua de manera relativament directa. Situacions així poden fer incórrer en un doble risc: el de reduir la utilització dels grans textos d'un país a un tipus de comunicació pragmàtica (a saber, demanar un cafè o comprar una barra de pa), o el de convertir-los en càpsules de coneixement de caràcter enciclopèdic col·lateral, juxtaposat més que no pas integrat al procés d'aprenentatge de la llengua. Naturalment, sense fatalisme, ja que no és que aquestes pràctiques hagin de ser nocives de per si. M'interessa, però, fer notar la conveniència de no deixar de banda altres aprofitaments de la literatura a favor de la llengua, dels quals parlaré a continuació.

D'altra part, les reticències a esprèmer els textos literaris com a eina glotodidàctica, especialment quan són antics o difícils, són comprensibles: semblaria que la relació correcta amb les *Estances* de Carles Riba ha de ser una relació que passi a través del català estàndard d'avui, no que vagi directament al de Riba. I semblaria que, per a un estudiant estranger que es vulgui aproximar a la seva obra, l'únic passatge legítim epistemològicament seria el de treure's un C1 i, només a partir d'aquí, apropar-se als versos amb la capacitat de veure-hi la distància, la tensió i, si es vol, per certs aspectes, la incommensurabilitat entre els dos llenguatges (el de l'autor i el nostre estàndard). El fet és que, si en nom d'aquestes raons, es renuncia al valor diferencial de Riba (o al de March, Blai Bonet o Maria-Mercè Marçal), també es perd una bona oportunitat de relació amb els aspectes crítics i creatius de l'aprenentatge, en aquest cas facilitats per la proximitat que suposa moure's entre llengües romàniques.

La inclusió de la literatura en l'estudi d'una llengua estrangera ofereix l'oportunitat d'entrar en contacte amb un aspecte autoreflexiu que, juntament amb els temes, l'imaginari o les estructures retòriques, ofereix un coneixement sobre la manera en què una llengua determinada forneix les claus d'accés al pensament, al món oníric, al de les emocions, o a tots aquells aspectes de la vida interior, i també de la vida social, dels que normalment qui parla un idioma que no és el propi en sol quedar exclòs. Dominar una llengua (la pròpia o les apreses posteriorment) també hauria de permetre això: un aprofundiment en els seus usos més subtils, simbòlics o creatius. Els textos poètics són fonamentals en aquest sentit, perquè troben en el component metalingüístic els propis punts de força: la seva és una llengua que, a més d'identificar referents, s'indica a ella mateixa i mostra el funcionament, les estructures i els aspectes enigmàtics propis. Sobre això, cal tenir en compte que, si bé és ver que no posseir un nivell bàsic en aquest cas del català no permet detectar ni gaudir al màxim d'aquest element diferencial, l'exercici de traduir posem per cas una metàfora, que és un mecanisme de figuració translingüística del pensament, implica un gest d'apropiació específic a partir d'aquells recursos o mecanismes que ja es troben en la llengua pròpia en tant que formes del pensament. En aquest sentit, el factor creatiu que pot prendre espai en un exercici de traducció poètica marca un tipus de pas de la llengua d'origen a la intrallengua i de la intrallengua a la llengua de destinació, que, sense descuidar el compromís amb la veritat del text, canvia les jerarquies respecte a les exigències de

l'extrapolació dels exemples pràctics s'adeqüen i són més aviat extrapolables a situacions en què la llengua que s'ensenya i la de l'estudiant formin part d'una mateixa família, en aquest cas la romànica, de manera que també pugui entrar en joc l'element intuïtiu i no sigui efectivament imprescindible disposar de coneixements previs consolidats. A Itàlia, un marc teòric per a una qüestió tan àmplia pot comptar amb Delucchi (2012: 352-394), Spera (2014), Vedovelli i Casini (2016). Hi afegiria Spolsky i Hult (2008).

caràcter tècnic i activa un tipus de reflexió específica, una confrontació amb el procés cognitiu i imaginatiu, i una participació en les estratègies que el conformen.

3. El que acabo de dir s'afegeix a una resposta, avui dia prou elaborada, a la base estructuralista sobre la qual es bastiren els primers entusiasmes per la traducció automàtica. El processament informàtic de dades aplicat a la traducció no només es revela precari davant la pragmàtica del llenguatge, els cultuemes o les expressions idiomàtiques, sinó que dirigeix cap a una concepció traductològica que prescindeix de tota forma d'interpretació i adaptació històrica i cultural. Això fa sentir la necessitat d'acudir a les arrels humanístiques, amb textos fundacionals com els de Leonardo Bruni (*De interpretatione recta*, 1420), en què distingeix la traducció literal (paraula per paraula) de l'oràtria fidel (frase per frase) a l'oràtria lliure (*immutare*, o sigui, canviar) (Diadori 2018: 63, 106). La reflexió sobre aquestes discriminacions és encara fructífera a l'aula.

Pensant, llavors, en la classe i tractant-se d'una exercitació lingüística que passa per la traducció, caldrà parar esment a les eines: els diccionaris clàssics, els centrats en els usos, les TIC i els diferents recursos interactius, dels fòrums en línia a la traducció automàtica.

WordReference.com, sense anar més lluny, és un popular diccionari multilingüe que combina les definicions dels vocabularis clàssics, la fraseologia i altres aspectes pragmàtics amb espais de debat on tothom pot opinar sobre com convé traduir una paraula o frase que algú ha proposat. Són formats que permeten realitzar consultes sobre les infinites qüestions de la pragmàtica intercultural i que permeten fer-ho sense límits (l'humor, el to, les referències). És un servei a la carta en què, sovint, les discussions s'encadenen i els que hi intervenen es matisen o es corregeixen els uns als altres. Res a dir. En altres casos, però, aquests debats espontanis es tanquen amb malentesos que ningú no contesta (és clar que sempre queda la possibilitat, mentre la plataforma existeixi, de tornar a obrir la discussió). Naturalment, no estic en contra que els estudiants interactuïn a les xarxes per buscar informació, sempre que això no suposi passar per alt la reflexió sobre el text que es vol traduir.

De tota manera, una cosa és clara, i és que qui acudeix a un diccionari no només ho fa cercant-hi una noció de fidelitat, sinó, per força, també d'equivalència i d'adequació. Avui, els diccionaris bilingües fets per lexicògrafs² es consulten en format digital o en paper i no es limiten a proporcionar una definició de cada paraula entesa com una unitat aïllada, sinó que en consideren els usos i funcionaments en diferents situacions. L'aportació d'aquests diccionaris és fonamental, però també específica en el sentit que, a diferència dels llocs de discussió oberts «a l'infinit», mantenen un compromís amb el pacte filològic. Són recursos, per tant, que no obren la porta a aquest infinit, perquè l'infinit no es pot tancar i la filologia, així presentada, tanca. Tanca un catàleg que no resol totes les aplicacions d'un mot en tots els casos possibles (encara que tal vegada arribi a il·lustrar com deduir-les). Això és així perquè el que ofereixen aquests diccionaris són solucions de consens. Ara bé, aquest aspecte filològic i normatiu, que podria viure's com una garantia tranquil·litzant, es viu més sovint com un límit dolorós: l'estudiant no pot consultar qualsevol fórmula lingüística en qualsevol context i, quan el que es tradueix és un text poètic, aquesta situació succeeix de manera freqüent.

Crec que no faig un diagnòstic del tot nou si apunto la confusió que avui s'instal·la en els confins entre l'espai obert sense filologia i el tancat-filològic: l'estudiant que té por de la llibertat del pensament creatiu fundat (no em refereixo, per tant, a la creació com a improvisació irracional) sovint barata aquesta llibertat del pensament per una llibertat de consum o de demanda il·limitada, tal com permeten un traductor automàtic (normalment amb resultats catastròfics), els fòrums o els xats.

² En el cas del castellà, vegeu, per exemple, el diccionari bilingüe espanyol-italià de Rossend Arqués (Zanichelli).

Poder fer consultes específiques no és un problema: el problema és no tenir en compte que la xarxa molt sovint prescindeix del requisit de figures de mediació especialitzades; o, més ben dit, confondre aquesta mancança amb la fantasia que no són necessàries en la seva funció. En el pitjor dels casos, el mateix estudiant pot resultar que no disposi de les eines crítiques per protestar davant d'una definició racista del diccionari de la RAE³, que entén com a autoritat tancada, i s'abandoni confiat a les opinions infundades d'una intervenció del portal Rincón del Vago, tot alhora.

Un cas pràctic: en una de les lliçons del curs vàrem provar d'anar al traductor de Google i escriure-hi «Plena de seny», un dels senyals més coneguts d'Ausiàs March. El resultat no va servir. Vàrem cercar «seny» als diccionaris i *senno* al *Treccani*. Com era d'esperar, ningú no parlava del sentit del mot en March. Davant l'absència d'una fórmula específica que hi fes referència, havia arribat el torn de les decisions: no quedava més remei que pensar i inventar alguna cosa. I no va anar malament. Algunes propostes: «*Piena di senno*», «*Colma di senno*», «*Donna di giudizio*», «*Perfettamente cosciente*», «*Tu, donna seria*» o «*Fanciulla, pieno di senno*». Fins i tot, hi va haver qui va traduir el vers de la tornada del cant III suprimint-ne el senyal (la versió passava de «Plena de seny, dir-vos que us am no cal» a «*Diri che ti amo sarebbe scontato*»). Segons l'autor de la versió italiana, aquests tipus de noms ja no estan de moda i, en una versió actual, seria millor treure'ls. Això sí que va donar peu a un bon debat i, en definitiva, a una demostració pràctica del sentit de la traductologia: calia discutir, arribar a consensos, diferenciar un error d'una preferència i poder dir per què.

4. Traduir és quasi sempre reflexionar sobre el propi llenguatge i sobre el de l'altre. Aprendre una llengua incorporant la traducció poètica (de textos poètics) o, simplement, d'una noció traductològica que no sobreentén un sistema d'equivalències estrictament tècniques i exactes entre els codis, és una manera d'educar en la llibertat crítica i creativa. I no pas per baratar les normes de la llengua i els consensos de l'ús per capricis individuals, sinó per salvar el dret a una sensibilitat que pot manifestar-se, i enriquir o relacionar-se amb el codi social.

L'absència d'aquests aspectes (el crític i el creatiu) té a veure, com ja han diagnosticat molts pensadors contemporanis, amb una concepció del rendiment acadèmic com a mercaderia, és a dir, com a producte quantificable on l'únic consens reconegut és el valor a-crític de l'assignació d'un preu o valor de mercat. Això es veu quan els estudiants demanen, d'entre les diferents opcions que surten per a una traducció poètica, no quines serien les possibles i per què, sinó quina és la bona –volen dir l'única bona. De vegades «la bona» existeix i s'ha de reivindicar per sobre de l'error; però d'altres, es poden acceptar una sèrie d'opcions i cadascú hauria de poder triar i, sobretot, d'argumentar la tria.

Això darrer diverteix però inquieta. Desestimo que sigui perquè els estudiants creguin en les veritats absolutes a la manera d'altres temps. Els valors de mercat tampoc no són absoluts, sinó profundament relatius (de vegades també sembla, però, que siguin incontestables). Costa molt sostreure l'activitat didàctica d'una idea d'adequació a aquest model en què les respostes adequades penalitzen la diferència i són les que rebran una compensació segons un pacte de correspondències aproblemàtiques. L'extrapolació general i indiscriminada de la lògica dels exercicis i els tests sintètics on de les cinc opcions només n'hi ha una de bona que s'ha de marcar amb una creu és una bona imatge d'aquest malentès⁴.

³ Del diccionari de la RAE: **gitano**, na 5. adj. **trapacero**. U. como ofensivo o discriminatorio. U. t. c. s. **trapacero**, ra 2. adj. Que con astucias, falsedades y mentiras procura engañar a alguien en un asunto.

⁴ Un malentès que s'estableix entre les veritats del text literari o els acords lingüístics –començant pel més banal i arbitrari: l'ortografia– entesos com a bases per la societat, que haurien de resistir a doxes i postveritats,

5. Aquest és un tema que es podria abordar des de qualsevol matèria dins una universitat o escola. Tal vegada perquè, com he dit abans, la didàctica continua sent una possibilitat d'or per a l'activitat crítica. Quan he explicat a classe el significat, paraula per paraula, de «Si jo fos pescador» (*La gesta dels estels*) de Joan Salvat-Papasseit, ningú, d'uns vuitanta que eren a classe, no hi ha notat cap «qüestió de gènere» digne de comentar:

«Si jo fos pescador pescaria l'aurora,
si jo fos caçador atraparia el sol;
si fos lladre d'amor m'obririen les portes,
si fos bandit millor
que vindria tot sol;

—els carcellers del món no em sabrien mai l'ombra,
si fos lladre i bandit no em sabrien el vol.

Si tingués un vaixell m'enduria les noies,
si volien tornar deixarien llurs cors:

i en faria fanals
per a prendre'n de nous.»

El text anava d'allò més bé per exemplificar els usos de la llengua (oferia meravellosos exemples de la formació del condicional). També servia per parlar d'un bon poeta de principis del XX, que feia feina al port i que no era dels burgesos. Sobre la fantasia arquetípica del rapte de les noies («Si tingués un vaixell m'enduria les noies») del «lladre d'amor» o «bandit», si ho fos, no hi havia res a notar. Potser això no impedia fer-ne una traducció que funcionàs. Ara, però, recordo una polèmica recent: enguany a Catalunya una de les preguntes de la prova de selectivitat de català era si a l'obra de teatre *Terra baixa*, de Guimerà, la relació desigual de poder entre Sebastià i Marta (amb una violació com a relat fundacional) era una història d'amor; o sigui, si la relació entre els personatges consistia en una història d'amor. Seguint la lògica de l'adequació, qui volia obtenir el benefici del punt era clar que havia de respondre que sí (perquè la resposta correcte, segons la comissió, era sí). Podríem discutir sobre la percepció d'aquesta violència a l'època, que ben segur que ha canviat; però no podem discutir els fets als que l'obra al·ludeix i que per tant són una veritat del text. Potser és també així que hom aprèn a no plantejar-se qüestions de gèneres que siguin subtils o descarades.

La Dra. Emily Wilson, experta en cultura clàssica, és la primera dona que ha traduït l'*Odissea* a l'anglès. En una entrevista denunciava que havia trobat que molts homes traductors abans d'ella havien afegit termes sexistes o misògins que no hi són en l'original. Segons aquesta estudiosa la traducció és sempre una presa de decisions. La traducció i el pensament, i el pensament lingüístic, de la nostra llengua i de la de l'altre, han de fer-se càrrec d'aquesta responsabilitat. Un traductor automàtic, però sobretot, la ideologia traductològica que hi ha al darrere, encara que no se n'utilitzi cap, clarament no bastarà per afrontar aquest tipus de problemes.

CÈLIA NADAL PASQUAL
nadal@unistrasi.it
Universit  per Stranieri di Siena

i aquell altre espai en què hom es pot prendre el luxe o la molèstia de pensar, tantes vegades substitu it pel consum instantani de recursos a-filològics i des-especialitzats.

BIBLIOGRAFIA

- Arqués, Rossend; Padoan, Adriana (2012) *Il Grande dizionario di Spagnolo. Dizionario Spagnolo-Italiano, Italiano-Español*, Boloña, Zanichelli, 2012.
- Delucchi, Fabio (2012) «Il testo poetico nell'insegnamento dell'italiano L2/LS», *Italiano LinguaDue* 1, pp. 352-394.
- Diadori, Pierangela (2018) *Tradurre: una prospettiva interculturale*. Roma, Carocci.
- Real Academia Española (2001). *Diccionario de la lengua española* (22 ed.) [en línia], [consulta: 15.11.2018], [<http://www.rae.es/rae>].
- Salvat-Papasseit, Joan (1922) *La gesta dels estels*, Barcelona, La Revista.
- Spera, Lucinda (2014) *La letteratura per la didattica dell'italiano agli stranieri. Cinque percorsi operativi nel Novecento*, Pisa, Pacini.
- Spolsky, Bernard; Hult, Francis M. ed. (2008) *The Handbook of Educational Linguistics*, Malden, Wiley-Blackwell.
- Vedovelli, Massimo; Casini, Simone (2016) *Che cos'è la linguistica educativa*, Roma, Carocci.
- Wilson, Emily, «A translator always makes choices», Facebook Channel 4 News, 13.05.2018 [en línia], [consulta: 15.11.2018], [<https://www.facebook.com/Channel4News/posts/a-translator-always-makes-choicesclassicist-dr-emily-wilson-is-the-first-woman-t/10155921412616939/>].
- V.V.A.A. *WordReference.com. Dizionari di lingua on line* [en línia], [consulta: 15.11.2018], [<https://www.wordreference.com/enit/welcome>].